

Παιδαγωγική των Μέσων και των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας

Αναστάσιος Κοντάκος
Επίκουρος Καθηγητής Τ.Ε.Π.Α.Ε., Παν/μίου Αιγαίου
Ρόδος – Ελλάδα
kodak@rhodes.aegean.gr

*«Το σχολείο πρέπει να διδάσκει προπάντων αυτό το οποίο δε διδάσκει η ζωή, αλλά είναι απαραίτητο για τη διατήρηση και την αξιοπρέπεία της»
Hentig von (1999)*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Παιδαγωγική των Μέσων - ως κλάδος με θεματικό πεδίο, διαμεσιακές ατομικές και κοινωνικές μαθησιακές διαδικασίες - δεν μπορεί παρά να εγκύπτει και στις Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας. Ο εννοιολογικός θεωρητικός σκελετός της Π.Μ. διευρυμένος κατά τα διαφοροποιητικά στοιχεία των Τ.Π.Ε., όπως της «αλληλεπιδραστικότητας», της «συνδυναστικότητας», της «ασυγχρονικότητας», κλπ., αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο και για τη χρηστική και διδακτική-μαθησιακή αξιοποίησή τους αλλά και για την καλλιέργεια μιας κριτικής στάσης απέναντί τους. Η «επάρκεια στα μέσα» ή στις Τ.Π.Ε., ως κεντρικός στόχος της Π.Μ., συμπεριλαμβάνει γνωστικές, ηθικές, κοινωνικές, συναισθηματικές, αισθητικές και δρασιακές δεξιότητες, στοιχεία τα οποία προϋποθέτουν - πέρα από μια «ανθρωπολογία των Μέσων» - ένα διαρκή έλεγχο των επιδράσεών τους τόσο σε φυλογενετικό, όσο και σε οντογενετικό επίπεδο. Ακόμα και αν αποδεχθούμε τη συστημική θεώρηση, η οποία θεωρεί ότι οι Τ.Π.Ε. προκαλούν τέτοιες αλλαγές δομών στο ψυχικό αλλά και κοινωνικό σύστημα, οι οποίες δεν μπορούν να γίνουν αντιληπτές, η Π.Μ. οφείλει να συμμετέχει στον κοινωνικό και επιστημονικό διάλογο με αυτοσυγκράτηση και παιδαγωγικό ρεαλισμό.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Παιδαγωγική των Μέσων, Τ.Π.Ε., «επάρκεια στα μέσα», συστημική θεωρία, μεσοπαιδαγωγικό σχέδιο για το σχολείο, Προστατευτική Π.Μ., Ιδεολογικο-κριτική Π.Μ., Λειτουργική Π.Μ., Αναστοχαστική-Πρακτική Π.Μ., νέα διδακτική κουλτούρα, σενάρια ένταξης των Τ.Π.Ε. στο σχολείο

Τα Μέσα - και ιδιαίτερα οι Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας¹ - διαδραματίζουν σήμερα αναμφισβήτητα έναν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη και την εκπαίδευση του ανθρώπου, τόσο στη βασική του κατάρτιση, όσο και στην επιμόρφωσή του. Εντούτοις το σχολείο φαίνεται ανίσχυρο να αντιδράσει και να αξιοποιήσει το νέο «Περιβάλλον των Μέσων». Η αμηχανία του εκπαιδευτικού συστήματος γίνεται έκδηλη, αν επιχειρήσουμε να αναζητήσουμε στα Αναλυτικά Προγράμματα, στα σχολικά εγχειρίδια και τα βιβλία του δασκάλου πληροφορίες που να στοιχειοθετούν μια παιδαγωγική προσπάθεια, για να αναπτυχθούν αντιστάσεις στα παιδιά απέναντι σε ανεξέλεγκτα διαμεσιακά² προϊόντα και να τους καλλιεργηθούν δεξιότητες για την αξιοποίηση των Μέσων, ώστε να προαχθεί μια «Παιδεία στα Μέσα».

Στην ελληνική βιβλιογραφία συναντάμε πολλές και ενδιαφέρουσες εργασίες οι οποίες αναφέρονται σε σημαντικές πτυχές της θεματικής των Μέσων, όπως στα Διδακτικά Μέσα ή στην Εκπαιδευτική Τεχνολογία, στη Θεωρία των Μέσων και στην Έρευνα στα Μέσα, που συνιστούν καθοριστικές παραμέτρους για να αξιοποιηθούν αυτά εκπαιδευτικά. Η ίδια όμως η Τεχνολογία Πληροφορίας και Επικοινωνίας σπάνια γίνεται αντικείμενο προβληματισμού ενώ sporadικά και ασυστηματοποίητα γίνεται αντικείμενο παιδαγωγικού στοχασμού και εκπαιδευτικής στόχευσης.

Τα Μέσα προσφέρουν πλούσια διδακτική ύλη, συνήθως ανεπεξέργαστη διδακτικά και όχι δομημένη σε λειτουργικές ενότητες, με τον τρόπο που συνηθίζει να το κάνει το σχολείο. Τα Μέσα είναι όμως εδώ και καιρό συστατικό μέρος μιας λειτουργικής Παιδαγωγικής, γεγονός το οποίο σημαίνει ότι, αν και δεν έχουν την πρόθεση να επιδρούν παιδαγωγικά, όπως το σχολικό μάθημα, παρόλα αυτά η επίδρασή τους είναι εμφανής και απορρέει από την παρουσία τους και μόνο.

Ήταν φυσικό επόμενο λοιπόν η Παιδαγωγική να αναζητήσει απαντήσεις σε ζητήματα που προέκυπταν με τη χρήση των Μέσων. Έτσι έχει διαφοροποιηθεί, από τις αρχές της δεκαετίας του εξήντα, ένας νέος κλάδος της Παιδαγωγικής, η Παιδαγωγική των Μέσων³, με σκοπό να παρακολουθεί με κριτική διάθεση τη σημαντική επέκτασή τους (Baacke 1997, σ.σ.314).

Ο όρος Π.Μ. έχει καθιερωθεί να κατανοείται γενικά ως χαρακτηρισμός για όλες τις παιδαγωγικά προσανατολισμένες ενασχολήσεις με "Μέσα" στη θεωρία και στην πράξη και να εξειδικεύονται επιμέρους αντικειμενικά πεδία, όπως "Εκπαίδευση στα Μέσα", "Διδακτική των Μέσων", "Θεωρία των Μέσων" και "Έρευνα των Μέσων", χωρίς να παραβλέπουμε και τη συνεισφορά στο πεδίο αυτό των βασικών όμορων επιστημών, όπως της Επιστήμης της Επικοινωνίας, της Επιστήμης των Μέσων, της Επιστήμης της Αγωγής, της Γενικής Διδακτικής, της Ψυχολογίας, της Κοινωνιολογίας και της Φιλοσοφίας (ιδιαίτερα της Ηθικής). Η Διδακτική των Μέσων κατανοείται ως θεωρία της χρήσης τους για την επίτευξη παιδαγωγικά αναστοχασμένων σκοπών (π.χ. Μέσα διδασκαλίας). Η Εκπαίδευση στα Μέσα έχει ως αντικείμενό της την ανάπτυξη τεχνικών για την ουσιαστική χρήση τους και τη μετάδοσή τους με τη μορφή δεξιοτήτων στο παιδί. Η Επιστήμη, ή Θεωρία των Μέσων, εστιάζει στη γνώση για τη λειτουργία τους και σε ένα πλήθος τεχνικών, οργανωτικών, νομικών, οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών όρων και προϋποθέσεων. Τέλος η Έρευνα των Μέσων επιζητεί να ανιχνεύσει τις προθέσεις και τους τύπους εργασιών των κατασκευαστών, όπως και τη σημασία και τη βαρύτητα που αποδίδεται σε διαφορετικά σημειολογικά συστήματα τα οποία χρησιμοποιούνται από τα διάφορα Μέσα.

Όπως γίνεται φανερό η Π.Μ. δεν έχει την πολυτέλεια να περιορίζεται σε μια Παιδαγωγική των μορφωτικών Μέσων, αλλά οφείλει να εστιάζει την προσοχή της γενικά στους «διαμεσιακά» επηρεασμένους τρόπους επικοινωνίας, ακόμα και αν οι δυνατότητες ουσιαστικής παρέμβασης των Παιδαγωγών των Μέσων είναι άκρως περιορισμένες τόσο λόγω έλλειψης χρόνου, όσο και της γοητείας που ασκούν τα μέσα γενικότερα στα παιδιά. Θέλει να θέσει στη διάθεση του καθενός γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες για την ορθή χρήση συστημάτων και διαδικασιών της τεχνολογικά μεταδιδόμενης πληροφορίας και επικοινωνίας (Hiegemann και Swoboda 1994, σ. 12). Είναι ο κλάδος της Παιδαγωγικής, λοιπόν, ο οποίος έχει ως θεματικό πεδίο διαμεσιακές (medial), ατομικές και κοινωνικές μαθησιακές διαδικασίες. Αντικείμενο της Π.Μ. συνεπώς είναι η πράξη διαμεσιακής μάθησης, ως ένα δίκτυο ατομικών και κοινωνικών διαμεσιακών ιστοριών μάθησης. Στο ερευνητικό πεδίο της Π.Μ. ανήκουν εξίσου ο σχεδιασμός και η κριτική, με την έννοια ενός πλέγματος από ερωτήσεις δομισμού και δεοντολογίας κατά την διαμόρφωση και τον έλεγχο «διαμεσιακής» μαθησιακής πράξης (Austermann 1989, σ.σ. 1035).

Ως θεμελιώδη ερωτήματα της Π.Μ. έχουν αποκρυσταλλωθεί τα εξής: α) Ποιες τεχνικές, οργανωτικές, νομικές, οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές προϋποθέσεις είναι δεδομένες για

μεσοπαιδαγωγική⁴ δράση; β) Πώς μπορούν να διαμορφωθούν και να χρησιμοποιηθούν τα Μέσα για την επίτευξη παιδαγωγικών στόχων; γ) Ποια εκπαιδευτικά μέτρα οδηγούν σε συγκεκριμένα πρότυπα και σε συγκεκριμένους τρόπους χρήσης των Μέσων; (Hiegemann και Swoboda 1994, σελ. 13).

Όσον αφορά στην Ιστορία της Π.Μ. αξίζει να σημειωθούν τα εξής:

Η μεταρρυθμιστική Παιδαγωγική, στην προσπάθειά της να εμπλουτίσει το «ορθολογικό» και «στείρο» σχολείο με εποπτεία και συναίσθημα, καταρχάς ευνόησε την ανάπτυξη μιας Παιδαγωγικής των Μέσων και αργότερα μιας Διδακτικής των Μέσων. Μόλις μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο όμως η Παιδαγωγική των Μέσων διαφοροποιήθηκε και εξελίχθηκε σε διαφορετικές κατευθύνσεις με βάση την ιδεολογία και την κατανόηση των Μέσων και του ρόλου τους, όπως και των επιδιωκόμενων στόχων τους. Σήμερα διακρίνουμε την **ηθική** και την **ιδεολογικοκριτική** κατεύθυνση (Austermann 1989, σ. 1037) ή την κανονιστική, τη λειτουργική και την αναστοχαστική - πρακτική Π.Μ. (Schorb 1998, σ. 12).

Από την παιδαγωγική αξιολόγηση των ταινιών στις αρχές του αιώνα έως και την επίκαιρη αντιπαράθεση με τη χρήση του H/Y, τον επιστημονικό διάλογο της Π.Μ. χαρακτηρίζει η "προστατευτική προειδοποίηση" για τους κινδύνους που κυοφορούν τα Μέσα, ιδιαίτερα για τους νέους, στην "τεχνολογική επικοινωνία". Συνήθως όμως αυτή εστερείτο κριτικής αντανάκλασης της προβληματικής και εμπειρικά θεμελιωμένων επιχειρημάτων (Keilhacker, M./ Keilhacker, M. 1953). Όλες αυτές οι προσπάθειες πέτυχαν εν τούτοις την νομιμοποίηση κάποιων εκπαιδευτικών κανόνων, με αώτερο στόχο την καλλιέργεια της ικανότητας λήψης μιας κριτικής στάσης απέναντι στο μέσο (Austermann 1995, σ.σ. 1037).

Η προσπάθεια διατήρησης ενός προστατευμένου χώρου από την Προστατευτική Παιδαγωγική των Μέσων⁵, όπου τα Μέσα δεν θα εισχωρούσαν, αποδείχθηκε ουτοπική. Η παθητική αντίδραση της Π.Π.Μ. οδηγήθηκε σε αδιέξοδο με την εμφάνιση των Τ.Π.Ε., για την αντιμετώπιση των οποίων μετακινήθηκε το επιστημονικό ενδιαφέρον της Π.Μ. από τα Μέσα στον ίδιο τον άνθρωπο με σκοπό τη διάπλαση του "κριτικού αποδέκτη και χρήστη". Έτσι στη δεκαετία του 60 αναπτύχθηκε και εμφανίσθηκε μια νέα τάση της Π.Μ. με "ιδεολογικοκριτικές" αποχρώσεις, κάτω από την επιρροή της θεωρίας της "Κριτικής της Ιδεολογίας" (π.χ. Kerstiens 1964). Τα Μέσα, σύμφωνα με την Ιδεολογικοκριτική Παιδαγωγική των Μέσων⁶, υπηρετούν τα συμφέροντα του καπιταλισμού και αποσκοπούν στη χειραγώγηση των αποδεκτών. Στόχος αυτής της παιδαγωγικής τάσης ήταν η χειραφέτηση του ατόμου από κάθε είδους συνειδησιακή βία, η καλλιέργεια της αυτοδιάθεσής του και η αύξηση των ευκαιριών συμμετοχής του στα κοινωνικά τεκταινόμενα.

Παράλληλα με αυτή την ιδεολογικοκριτική εξέλιξη στην Π.Μ. από το χώρο της Διδακτικής Τεχνολογίας προβλήθηκε μια νέα τάση της Π.Μ., η λειτουργική,⁷ η οποία επεδίωκε να αποτιμήσει τη συμβολή των Μέσων στις μαθησιακές διαδικασίες, ελεύθερη από δεοντολογικά αιτήματα, στο πλαίσιο ενός τεχνολογικού εξορθολογισμού. Μ' αυτό τον τρόπο διευκολύνθηκε η είσοδος των Μέσων στο σχολείο, αν και οι αρχικοί φόβοι των Παιδαγωγών δεν έπαψαν να υφίστανται ποτέ (Baacke 1997, σ.σ. 328).

Τη δεκαετία του '70 συντελέσθηκε μια σημαντική αλλαγή στο χώρο της Π.Μ., αποτέλεσμα της επικράτησης νέων απόψεων στη Θεωρία των Μέσων. Η ερώτηση "Τι κάνουν τα Μέσα με τους ανθρώπους" παραγκωνίσθηκε από την ερώτηση "Τι κάνουν οι άνθρωποι με τα Μέσα". Ως λογική προέκταση της αποδοχής ότι τα Μέσα επηρεάζουν τη σκέψη και τη δράση των υποκειμένων, αναγνωρίσθηκε ότι και τα υποκείμενα δεν είναι απλώς παθητικοί καταναλωτές, αλλά είναι ικανοί να επλέγουν από την πληθώρα της «διαμεσιακής» προσφοράς και να χρησιμοποιούν τα Μέσα για προσωπική επικοινωνία και ευημερία. Η νέα τάση είναι γνωστή ως Αναστοχαστική - Πρακτική

Π.Μ. ή ως κριτική, χειραφετική, ενεργή ή και πρακτική Π.Μ.⁸ (π.χ. Breuer 1979). Στόχος της Α-Π.Π.Μ. δεν ήταν η αποτελεσματικότητα της μαθησιακής διαδικασίας, αλλά η καλλιέργεια της ικανότητας των υποκειμένων να χρησιμοποιούν τα Μέσα για την επίτευξη αυτοπροσδιορισμένων στόχων.

Η Α-Π.Π.Μ. στράφηκε προς τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των χρηστών, ιδιαίτερα στις εξωσχολικές εκπαιδευτικές δραστηριότητες (π.χ. στον ελεύθερο χρόνο), όπου τα Μέσα δε χρησιμοποιούνται αποκλειστικά ως εργαλεία για την επίτευξη διδακτικών σκοπών, αλλά ως δυνατότητες έκφρασης και άρθρωσης των δικών τους ενδιαφερόντων (Baacke 1997, σ.σ. 330).

Σήμερα το ενδιαφέρον της Π.Μ. είναι στραμμένο στην καθημερινότητα των αποδεκτών-χρηστών και θεωρείται πλέον αδύνατο να παραμελείται από την Παιδαγωγική το διαμεσιακό βίωμα των παιδιών. Πέρα από τις απεριόριστες διδακτικές ευκαιρίες που μας δίνουν τα νέα Μέσα, οφείλουν να γίνουν και τα ίδια τα διαμεσιακά ερεθίσματα και δομήματα της πραγματικότητας αντικείμενο υπευθυνότερης παιδαγωγικής αντιμετώπισης.

Το ερώτημα το οποίο τίθεται σε αυτό το σημείο είναι, κατά πόσο η Παιδαγωγική των Μέσων προσφέρεται ως κλάδος για να καταστήσει δυνατή μια παιδαγωγική διαχείριση και των Τ.Π.Ε.; Αν και η απάντηση συνάγεται από τα προηγούμενα, είναι χρήσιμο να αποκρυσταλλώσουμε εδώ τα επιχειρήματα τεκμηριώνοντάς τα – όσο είναι δυνατό – θεωρητικά.

Οι Τ.Π.Ε. χαρακτηρίζονται, σε αντίθεση με τα συμβατικά μέσα, από:

- τη δυνατότητα αλληλεπιδραστικής χρήσης,
- τη συνδυαστική χρήση διαφόρων τύπων μέσων (δηλ. το συνδυασμό δυναμικών και στατικών μέσων),
- την ψηφιοποίηση και δικτύωση με αποτέλεσμα την εντυπωσιακή αύξηση των δεδομένων,
- την καταρχήν οικουμενική επικαιρότητα και προσβασιμότητα για όλους και από την αδυναμία ελέγχου των οποιοδήποτε δεδομένων,
- την επικοινωνία και τη συνεργασία με νέα μέσα ετεροχρονισμένα, δηλ ασύγχρονα και ετεροχωρικά και από την αύξηση της κινητικότητας και της διαθεσιμότητας των ανθρώπων.

Αυτά δημιουργούν στους υποστηρικτές τους αισιοδοξία αναφορικά με το ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν στο σχολείο. Η εισαγωγή και ένταξη των Τ.Π.Ε. στην εκπαίδευση είναι, σύμφωνα με αυτούς, επιτακτική ανάγκη για τη δημιουργία μιας νέας διδακτικής κουλτούρας στο σχολείο, ως εργαλείων ικανών να μετασχηματίσουν τη μάθηση σε μια περισσότερο αυτενεργό και αποτελεσματική διαδικασία.

Ως εκ τούτου η διδασκαλία φιλοδοξεί με τη χρήση των Νέων Τεχνολογιών φιλοδοξεί:

- να προάγει την αυτενεργή μάθηση και να αλλάξει τις μαθησιακές διαδικασίες,
- να καταστήσει το μάθημα ελκυστικότερο, επίκαιρο, δημιουργικότερο και πολυσχιδέστερο,
- να ενισχύσει την ποιοτική ανάπτυξη του μαθητή και του σχολείου,
- να καλλιεργήσει «διαμεσιακή επάρκεια» μαθητών και δασκάλων,
- να δημιουργήσει νέες δυνατότητες επικοινωνίας χωρίς να είναι, τέλος, πανάκεια, αλλά ένα εργαλείο

Οι νέες τεχνολογίες, με την επικαιρότητά τους και την εγγύτητα στην εμπειρία διευκολύνουν τους δασκάλους στην προετοιμασία και στη διεξαγωγή μιας ελκυστικότερης μορφής μαθήματος. Δημιουργούν κατάλληλες προϋποθέσεις για τη βελτίωση της παιδαγωγικής επικοινωνίας. Ο δάσκαλος έχει την ευκαιρία να γίνει εμπνευστής κατά τη μαθησιακή εργασία των μαθητών, σύμβουλος, βοηθός στην πορεία προς την αυτοοργανωμένη μάθηση, επικοινωνητής κοινωνικών διεργασιών.

Κύριος στόχος της ένταξης των Τ.Π.Ε. στο σχολείο αποτελεί λοιπόν η προώθηση νέων μορφών μάθησης, και όχι η μονομερής εργαλειακή χρήση τους στα πλαίσια του μαθήματος πληροφορικής ή των φυσικών επιστημών, καθώς και η δημιουργία προϋποθέσεων αξιοποίησής τους σε όλα τα μαθήματα, με το να υπάρχουν π.χ. γωνιές για Μέσα σε κάθε αίθουσα διδασκαλίας.

Η μελλοντική έννοια κλειδί αναφορικά με τη χρήση των Τ.Π.Ε. φαίνεται να είναι όμως η καλλιέργεια «διαμεσιακής επάρκειας ή επάρκειας στα μέσα ή μιας Παιδείας στα Μέσα». Στην ευρεία αυτή έννοια εμπεριέχονται οι παρακάτω τομείς επάρκειας:

1. Ικανότητες αυτοδιάθεσης και προσανατολισμού σε διαφορετικές ομάδες στόχου.
2. Ικανότητες επιλογής και λήψης απόφασης.
3. Εργαλειακές και ποσοτικές ικανότητες εκμάθησης (χρηστική ικανότητα).
4. Δομικές – ποιοτικές ικανότητες εκμάθησης (κριτική ικανότητα).
5. Μαθησιακές και δημιουργικές ικανότητες ως γενικές ικανότητες και προθυμία αντίδρασης παραγωγικά και υπεύθυνα στις απαιτήσεις της κοινωνίας της πληροφορίας.

Για το σχολείο σημαίνει αυτό ότι οφείλει να υποστηρίξει τους νέους στην καλλιέργεια της ικανότητας κρίσης και της υπεύθυνης χρήσης των νέων μέσων, εν όψει των νέων συνθηκών διδασκαλίας και μάθησης με τη χρήση νέων μέσων και να παρέχει δυνατότητες για προώθηση της ενεργούς συνδιαμόρφωσης αυτών των διαδικασιών, όπως και της αξιοποίησής τους για τη διαμόρφωση διδακτικών και μαθησιακών διαδικασιών, οι οποίες παρουσιάζουν υψηλό βαθμό ενεργούς και δημιουργικής δραστηριοποίησης.

Ένα αρκετά περιεκτικό μεσοπαιδαγωγικό σχέδιο για τη σχολική πράξη προτείνει ο Tulodziecki. Το σχολείο οφείλει να καλλιεργεί ικανότητες για:

1. Επιλογή και χρήση των διαμεσιακών προσφορών.
2. Προσωπική διαμόρφωση και διάδοση των μέσων.
3. Κατανόηση και αξιολόγηση των διαμεσιακών μορφών.
4. Αναγνώριση και επεξεργασία των διαμεσιακών επιρροών.
5. Διαπίστωση και αξιολόγηση των όρων της διαμεσιακής παραγωγής και διάδοσης στα κοινωνικά συμφραζόμενα.

Στο πεδίο της παιδαγωγικής διαχείρισης των Τ.Π.Ε. πρέπει λοιπόν να αναπτυχθούν επιμέρους τομείς. Στα συμφραζόμενα της Π.Μ. σημαίνει αυτό ότι δίπλα στην «εκπαίδευση στις Τ.Π.Ε.» θα προάγεται γνώση σχετική με τη «Θεωρία των Τ.Π.Ε.», θα αναπτύσσεται μια κατάλληλη «διδασκτική» των Τ.Π.Ε. και θα ερευνάται σε βάθος χρόνου η «επίδρασή τους» (γνωστικά, ηθικά, κοινωνικά, συναισθηματικά, αισθητικά, δρασιακά). Γιατί, με μοναδική εξαίρεση ίσως τον πρώτο τομέα, στους υπόλοιπους τομείς υπάρχουν μεγάλες ελλείψεις.

Παρ' όλες τις διαφοροποιήσεις από τα άλλα «συμβατικότερα» μέσα, οι Τ.Π.Ε. δεν παύουν να αποτελούν μια κατηγορία μέσων για τα οποία ισχύει, ό,τι και για όλα τα δημόσια ή μαζικά μέσα επικοινωνίας. Έτσι μια Παιδαγωγική των Τ.Π.Ε. πρέπει:

- να μεριμνά για τον προστατευτικό έλεγχο των προϊόντων των Τ.Π.Ε. που απευθύνονται στη νεολαία,

- να διαφωτίζει αναλύοντας και ασκώντας κριτική στη βιομηχανία των Τ.Π.Ε.,
- να εισαγάγει στην πρακτική, εναλλακτική εργασία με Τ.Π.Ε., αναλύοντας κοινωνικο-οικολογικά τους καθημερινούς τρόπους μεταχείρισης των Τ.Π.Ε.,
- να προσφέρει μια πληροφοριακή και επικοινωνιακή τεχνολογική κατάρτιση,
- να ελέγχει τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τη χρήση τους.

Συνοψίζοντας γεννάται το ερώτημα, κατά πόσο οι Τ.Π.Ε. μπορούν να ικανοποιήσουν τις παιδαγωγικές προσδοκίες στον αισιόδοξο βαθμό που τις διατυπώνουν οι υποστηρικτές τους. Οι εναπόθεση των παιδαγωγικών μας «ονείρων» σε κάποια διδακτικά μέσα δεν αποτελεί καινοτομία στο χώρο της εκπαίδευσης, όπως άλλωστε και οι συχνές «απογοητεύσεις». Παιδαγωγική αισιοδοξία μπορεί να μας εμπνέει μόνο ένας συνδυασμός του τεχνικού και του ανθρωπολογικού παράγοντα και πέρα από την τεχνολογική επένδυση, η επένδυση στον ίδιο τον άνθρωπο, στο δάσκαλο. Τα ανθρωπολογικά όρια οδηγούν τα τεχνολογικά επιτεύγματα στα παιδαγωγικά όρια τους. Όσο όμως αυτά διευρύνονται, διευρύνονται μαζί τους και οι παιδαγωγικές δυνατότητες κάθε μέσου όπως αυτό διαφαίνεται μέσα από μια συστηματική προσέγγιση των Τ.Π.Ε.

Μια κριτική προσέγγιση από τη σκοπιά της συστημικής θεωρίας

«Το σύστημα της κοινωνίας αποτελείται από επικοινωνία. Δεν υπάρχουν άλλα στοιχεία ούτε περαιτέρω ουσία από την επικοινωνία», με αυτό το γλαφυρό τρόπο περιγράφει ο Luhmann, ακριβολογώντας, την ουσία, το μέγεθος και τη σημασία του προβλήματος της επικοινωνίας, των τεχνικών, αλλά και των μέσων της για την κοινωνία (N. Luhmann, 1983, σελ.12),

Καμιά μεγάλη ανακάλυψη του ανθρώπου στο πεδίο της συνεννόησης και υποστήριξης της μνήμης δεν είχε προβλεφθεί, όπως άλλωστε και οι συνέπειές τους. Η αλλαγή στα «Μέσα» ή στις τεχνικές της επικοινωνίας δεν αποτέλεσε ποτέ μια απλή προσθήκη στο ήδη υπάρχον αλλά ήταν πάντα μια μετάλλαξή του. Για την αντιμετώπιση των νέων «πολυπλοκοτήτων» είναι απαραίτητη η δημιουργία νέων δομών. Για την παρακολούθηση όμως αυτής της αλλαγής των δομών και ακόμα περισσότερο για το σχεδιασμό τους ή για την παρεμπόδισή τους είμαστε αδύναμοι.

Το σύστημα της κοινωνίας εξελίσσεται μέσω της «αυτοαναφορικότητάς» του. Αυτό το γεγονός αποτελεί τη βάση για μια ρεαλιστική προσέγγιση του θέματος προς αποφυγή κάθε αυταπάτης και αφελούς αισιοδοξίας. Ο Luhmann παρουσιάζει τρεις διαστάσεις ως αποτέλεσμα της χρήσης των Τ.Π.Ε.:

- Μέσω της διεύρυνσης των αποθηκευτικών μας δυνατοτήτων είναι δυνατό να υποπέσουμε στα νεκρά χέρια του παρελθόντος – των παρελθόντων γεγονότων και των παρελθουσών φαντασιώσεων και να καταστούμε ανίκανοι να λησμονούμε.
- Είναι επίσης πιθανό να χάσει η επικοινωνία την ιδιαίτερη λειτουργία που έχει, δηλ. το να προσθέτει κάτι στον κόσμο. Εάν, δηλαδή, - πέρα από κάθε περιορισμό της γλώσσας - καταστούν όλα τώρα ένα δυνητικό αντικείμενο της επικοινωνίας, τότε πλέον τίποτε δε θα εξαιρείται από αυτή, και
- Πως είναι εφικτό να γνωρίζουμε και να αποδεικνύουμε ποιος παράγοντας ήταν καθοριστικός και για τι, αφού οι τεχνολογίες επικοινωνίας είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους και έχουν προκαλέσει άλλες ανεξέλεγκτες αλλαγές δομών;

Για τις Τ.Π.Ε. σημαίνει αυτό ότι οι σημαντικότερες δεξιότητες παραμένουν αυτές του χρήστη, ο οποίος αξιολογεί, επιλέγει, επικοινωνεί και ερευνά όχι το προφανές αλλά το πραγματικό ανθρωπολογικό υπόβαθρο και αποτέλεσμα.

Όλα αυτά προκαλούν προβλήματα ορολογίας αλλά και κατανόησης στον ίδιο τον Luhmann αλλά και σε μας. Π.χ. εξεκολληθεί να είναι ένα ηλεκτρονικό βιβλίο, βιβλίο; Είναι η πληροφορία ή

ακόμα και η γνώση που δεν υπάρχει στη συνείδηση κανενός ανθρώπου και ίσως δεν την χρειάζεται κανένας, πραγματική γνώση; Τι σημαίνει «μάθηση» με τη χρήση Τ.Π.Ε.; Οι απαντήσεις δίνονται σε ένα άλλο θεωρητικό-ανθρωπολογικό, αξιακό επίπεδο.

Ο Luhmann, όπως γίνεται σαφές, δεν επικεντρώνεται σε αίτια και συνέπειες αλλά σε προβλήματα, τα οποία είναι άγνωστο ποια μορφή κοινωνίας μπορεί να τα λύσει. Προβλήματα όμως τα οποία όχι μόνο δεν μπορούμε να τα λύσουμε, αλλά και να τα παρακολουθήσουμε, μας είναι άχρηστα.

Η βελτίωση των μαθησιακών διαδικασιών με τη χρήση των Τ.Π.Ε δεν είναι κάτι το μηχανικό και αυτονόητο. Οι συνθήκες αποτελεσματικής μάθησης δεν αναπτύσσονται από μόνες τους, ακόμα και με τη χρήση των πιο προηγμένων Τ.Π.Ε. Το μαθησιακό δυναμικό των Τ.Π.Ε., για να αποδώσει τα προσδοκώμενα, προαπαιτεί συγκεκριμένες γνωστικές, παροτρυντικές και περιστασιακές συνθήκες από την πλευρά του μαθητή ώστε να είναι σε θέση αυτός να το ιδιοποιηθεί. Θεωρείται επιτακτική πλέον η ανάγκη μιας «Ανθρωπολογίας των Μέσων», για να μπορούν να κατανοηθούν οι φυλογενετικές και οι οντογενετικές τους διαστάσεις.

Η επάρκεια στα Μέσα γενικά, και στις Τ.Π.Ε. ειδικά (Medienkompetenz) πρέπει να έχει 6 τουλάχιστον διαστάσεις:

1. Τη γνωστική (γνώση, κατανόηση και ανάλυση σε συνάρτηση με μέσα)
2. Την ηθική (περιβαλλοντικά, ανθρώπινα δικαιώματα, κοινωνική ανεκτικότητα, επικοινωνία, αλληλεπίδραση και προσωπικότητα)
3. Την κοινωνική
4. Τη συναισθηματική
5. Την αισθητική, που αναφέρεται στην παιδαγωγική διαμόρφωση των διαμεσιακών περιεχομένων
6. Τη δρασιακή, που εκτείνεται από τη χρήση μέσων, τη διαμόρφωση, την έκφραση και την ενημέρωση έως τον απλό πειραματισμό.

Τέλος υπάρχουν τρία σενάρια των προοπτικών των Τ.Π.Ε. για την ένταξή τους στο σχολείο:

1. Το συντηρητικό ανταγωνιστικό μοντέλο όπου ένα τεχνολογικά, επικοινωνιακά αδιάφορο σχολείο οδηγεί στην αύξηση των ανισοτήτων μέσα από τον «ψηφιακό αναλφαβητισμό» και τη δημιουργία «μορφωτικού χάσματος».
2. Το αφομοιωτικό μοντέλο. Οι Τ.Π.Ε. εντάσσονται στο σχολείο αλλά αφομοιώνονται από τις παραδοσιακές μορφές διδασκαλίας.
3. Το προοδευτικό μοντέλο ενσωμάτωσης, κατά το οποίο επιφέρονται και πολλές αλλαγές στο παραδοσιακό σχολείο τόσο σε επίπεδο διδακτικής μεθοδολογίας, όσο και στην επαγγελματική αυτοκατανόηση του δασκάλου ως εμπνευστή ή επόπτη.
4. Εδώ θα μπορούσαμε να προτείνουμε και ένα τέταρτο σενάριο του μεθοδολογικού πολυμορφισμού, όπου Τ.Π.Ε. και κλασικές διδακτικές προσεγγίσεις συνυπάρχουν, συντίθενται και επιλέγονται κατά περίπτωση.

Προτείνεται τέλος η Παιδαγωγική να διευρυνθεί (δίπλα στην ιστορική, συστηματική και εμπειρική της διάσταση) κατά το Project μιας «Παιδαγωγικής Έρευνας του Μέλλοντος», ώστε να είναι σε θέση να αναποκρίνεται και σε τέτοιου είδους προκλήσεις, οι οποίες προϋποθέτουν την πρόβλεψη παιδαγωγικών αποτελεσμάτων.

Η Παιδαγωγική των μέσων δεν μπορεί παρά να αναφέρεται και στις Τ.Π.Ε. Το ότι διαφοροποιούνται από τα άλλα μέσα σε αρκετά σημεία δε δημιουργεί επιστημολογικά

προβλήματα στην Π.Μ., εφόσον ο θεωρητικός της σκελετός προβλέπει αυτή την «ανοικτότητα» (βλ. και Aufenanger 1999).

Η Π.Μ. συστηματοποιεί όλες τις παιδαγωγικά προσανατολισμένες ενασχολήσεις με τα Μέσα στη θεωρία και την πράξη εστιάζοντας ταυτόχρονα στους επηρεασμένους από τα μέσα τρόπους επικοινωνίας. Δεν μπορεί λοιπόν να εξαιρούνται οι Τ.Π.Ε. από το επιστημονικό της πεδίο. Οι Τ.Π.Ε. επηρεάζουν την επικοινωνία άρα και την κοινωνία με άγνωστο τρόπο και σε άγνωστο βαθμό. Ακόμα και αν ο Luhmann έχει δίκιο, η Παιδαγωγική οφείλει να εγκύψει στις Τ.Π.Ε. αναδεικνύοντας πολύπλευρα τις ευκαιρίες αλλά και τα προβλήματα, προσφέροντας ταυτόχρονα το επιστημολογικό πλαίσιο για ένα ειλικρινή και ψύχραιμο παιδαγωγικό διάλογο.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹Στο εξής Τ.Π.Ε.

² medial= διαμεσιακός: (διαδικασία και αποτέλεσμα) με τη χρήση, τη βοήθεια, την παρεμβολή Μέσων

³ στο εξής Π.Μ.

⁴ (medienpädagogisch)= μεσοπαιδαγωγικός: από τη σκοπιά, στο πλαίσιο της παιδαγωγικής των Μέσων

⁵ στο εξής Π.Π.Μ.

⁶ στο εξής Ι.Π.Μ.

⁷ στο εξής Λ.Π.Μ.

⁸ στο εξής Α-Π.Π.Μ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Aufenanger, St., (1999), Lernen mit den neuen Medien, Στο Gogolin, I., Lenzen, D. (ed.) (1999), *Medien-Generation. Beiträge zum 16. Kongreß der Deutschen Gesellschaft für Erziehungswissenschaft*, Leske+Budrich: Opladen.

Aschersleben, K. (1991), *Einführung in die Unterrichtsmethodik*, Kohlhammer: Stuttgart.

Auernheimer, A. (1995), Medienpädagogik. Στο: Lenzen, D. (ed.), *Pädagogische Grundbegriffe*. Bd. 2. S. 1035- 1045, Rowohlt: Reinbeck bei Hamburg.

Baacke, D. (1997). Die Medien, Στο: D. Lenzen (ed.), *Erziehungswissenschaft. Ein Grundkurs*. S. 314-339, Rowohlt: Reinbek bei Hamburg.

Breuer, K.-D., Hüther, J., Schorb, B. (1979), Medienpädagogik als Vermittlung von Medienkompetenz, Στο: Hüther, J., Breuer, K.-D., Schorb, B. (ed.), *Neue Texte Medienpädagogik*, München.

Deutsches Jugendinstitut (ed.) (1994), *Handbuch Medienerziehung in Kindergarten. Teil 1: Pädagogische Grundlagen*, Leske+Budrich: Opladen.

Gogolin, I., Lenzen, D. (ed.) (1999), *Medien-Generation. Beiträge zum 16. Kongreß der Deutschen Gesellschaft für Erziehungswissenschaft*, Leske+Budrich: Opladen.

Hentig von, H. (1999), Jugend im Medienzeitalter, Στο Gogolin, I., Lenzen, D. (ed.) (1999), *Medien-Generation. Beiträge zum 16. Kongreß der Deutschen Gesellschaft für Erziehungswissenschaft*, Leske+Budrich: Opladen.

Hiegemann, S., Swoboda, W.H. (ed.) (1994), *Handbuch der Medienpädagogik*, Leske+Budrich: Opladen.

Hug, Th. (ed.) (1998), *Technologiekritik und Medienpädagogik*, Schneider:Hohengehren.

Hüther, J., Schorb, B., Brehm-Klotz, Chr. (1990), *Grundbegriffe der Medienpädagogik*, Expert: Ehningen bei Böblingen.

Keilhacker, M. / Keilhacker, M. (1953), *Jugend und Spielfilm*, Stuttgart.

-
- Kerstiens, L.. Zur Geschichte der Medienpädagogik in Deutschland, Στο: *Jugend Film Fernsehen*, 3, 1964, S. 182ff.
- Lenzen, D. (ed.) (1995), *Pädagogische Grundbegriffe. Bd. 1, 2*, Rowohlt: Reinbeck bei Hamburg.
- Luhmann, N. (1983), *Kommunikationsweisen und Gesellschaft*, Στο Rammert, W. & Bechmann, G. (eds) (1983), *Technik und Gesellschaft, Jahrbuch 5: Computers, Medien, Gesellschaft*, Frankfurt/N.Y
- Rammert, W. & Bechmann, G. (eds) (1983), *Tochnik und Gesellschaft, Jahrbuch 5: Computers, Medien, Gesellschaft*, Frankfurt/N.Y
- Schorb. B. (1998), *Medienpädagogik*, Στο: *ZfE, 1.Jahrg., Heft 1/1998*, S. 7-22.
- Καϊλα, Μ. (1999), *Ο εκπαιδευτικός στα όρια της παιδαγωγικής σχέσης*, Εκδ. Ατραπός: Αθήνα.
- Κανάκης, Ι. (1989), *Διδασκαλία και μάθηση με σύγχρονα μέσα επικοινωνίας*, Εκδ. Γρηγόρη: Αθήνα.
- Κοντάκος, Α., Πολεμικός, Ν. (2000), *Η μη λεκτική επικοινωνία στο νηπιαγωγείο*, Ελληνικά Γράμματα: Αθήνα.
- Παπάς, Α. (2000), *Σχολική Παιδαγωγική*. Εκδ. Εκπαιδευτικών, «Ατραπός»: Αθήνα.
- Παπάς, Α. (αχρον.), *Σύγχρονη θεωρία και Πράξη της Παιδείας. Τομ. Α και Β*, Εκδ. Δελφοί: Αθήνα.
- Πετρουλάκης, Ν. (1992), *Προγράμματα, εκπαιδευτικοί στόχοι, μεθοδολογία*, Εκδ. Γρηγόρη: Αθήνα.
- Σολομωνίδου, Χρ. (1999), *Εκπαιδευτική τεχνολογία*, Εκδ. Καστανιώτη: Αθήνα.